

GYURKÓ BRIGITTA

A gyulai dologház felállítása és működése 1837–1846

“Ha egyszer van börtön és őrlitekháza, akkor valakinek ülnie is kell benne.”

Anton Pavlovics Csehov

A dologház egy büntetés-végrehajtási eszköz, amelyben keveredik a jótékony célú erkölcsnevelés a bűncselekmény megtorlásával. A dologházba utalt, vagy kényszerített ember ellátásban részesült, amelyért egész nap dolgoznia kellett börtönszerű körülmények között. A legjellemzőbb tulajdonsága a kemény munka, a fegyelmezés, a tanítás. A dologház intézménye alappilléreként szolgált a modern büntetés-végrehajtásnak. A 19. században a dologházak a börtönök mellett működtek, csökkentve ezzel a költségeiket és hozzájárulva a börtönök kiadásaihoz.

Büntetéselméletek

A büntetési elméletek az idő múlásával tartalmilag és formailag is folyamatosan változtak, a rendeltetésük az, amely változatlan maradt: az adott kor társadalmi feltételei között a társadalomra és az emberre vonatkozó ismeretek alapján fogalmazza meg a bűnözés elleni küzdelem céljait és eszközeit.¹ Az abszolút elméletek szerint, a büntetés fő célja a megtorlás.² Etikai megvilágításban vizsgálja a bűncselekményeket, a büntetés csak a talio elvén alapuló megtorlás lehet. A büntetéselméletek másik csoportjába a relatív elméleteket soroljuk. Beccaria a „Dei delitti e delle pene” című művében a bűncselekmények megelőzését tekintette a legfőbb feladatnak. Ennek az ún. általános megelőzési elméletnek voltak szintén hirdetői, az angol Bentham és Lock, Németországban Fichte és Feuerbach, Franciaországban Tarde. A 19. század végére, és a 20. század elejére azonban e két elméletet egyesítik, így a büntetés lényege az igazságos megtorlásban, még a célja az újabb bűncselekmények megelőzésében van. A dologházak tökéletes példája az egyesítő vagy vegyes elméleteknek, ahol mind a kettő szerepet játszik.

¹GÖRGÉNYI ILONA–GULA JÓZSEF–HORVÁTH TIBOR–JACSÓ JUDIT–LÉVAY MIKLÓS–SÁNTHA FERENC–VÁRADI ERIKA: *Magyar büntetőjog általános rész.* Bp., 2012, 305.

²HACKER ERVIN: *Bevezetés a büntetőjog bölcselétébe.* Pécs, 1924. 9–12.

Nemzetközi kitekintés

1913. évi XXI. törvénycikk szerint a bíróság azt a munkaképes egyént, aki csavarog vagy más munkakerülő életmódot folytat, dologházra ítéelheti.³

Magyarországon a dologházak törvényben való szabályozására az említett törvényben kerül először sor. Az ilyen jellegű intézménynek nem a 20. század első éveiben jelentek meg, hanem korábban, először 1772-ben Mária Terézia engedélyével Szempcen.⁴ Maga a dologház nem magyar találmány, nemzetközi gyökerekkel rendelkezik.

A rabok szervezett ipari munkáját először az Egyesült Államokban veszik igénybe.⁵ William Penn, Pennsylvania alapítója 1682-ben törvényt alkot gyarmata számára (the great law), amely szerint a halálos büntetést – a gyilkosságon kívül – minden más bűntettre eltörölte és munkával egybekötött fogságra cserélte. Meg kell jegyeznünk, hogy Penn halála után mindezt, 1718-ban Anna angol királyné azonnal el is törölte.⁶ Mielőtt Pennsylvániában a törvény felhatalmazást adott volna az intézetek felállítására, New Yorkban az auborn-i fogház égése alatt nagy újítások következtek be. 1821-ben az auborn-i fogház éjszakai szárnyának elkészítése után, külön cellákban 80 rabot különítettek el. A javítás érdekében került sor a magányos elzárásra, azonban az alanyokra negatív hatással volt ez a típusú fogvatartás. Az örök magány, ha semmi nem szakítja félbe, felülmúlja az emberi erőt és a bűnt javítás helyett megöli. Azok a személyek, akik a kísérlet áldozatává váltak egy év alatt súlyos egészségkárosodást szenvedtek el. Az első évben 5 rab halt meg, egy megőrült, egy kihasználva a tömlőctartó figyelmetlenségét, leugrott a cella ablakából és szörnyet halt. Ezen eredményeknek köszönhetően végképp megszüntették ezt a módszert, és New York kormányzója alkotmányos jogánál fogva 26 magányosan elzárt rabnak megkegyelmezett.⁷ 1823-tól kezdve az ilyen típusú magányt Auburnban többé nem alkalmazták senkire, hiszen rá kellett jönniük, hogy a célként kitűzött javítás ilyen keretek között nem lehetséges, mivel a kormányzó által megkegyelmezettek rövid időn belül, újabb vétségek miatt, újra a fogház „lakóivá váltak”. A tapasztalatokkal gazdagodva új elképzelések születtek. A munkátlan egyedüllét helyett, nappal teljes csendben, felügyelet mellett, a rabok kötelező közös munkán vettek részt és csak éjjel került sor a magányos elzárásra.⁸ Szintén Amerikából indult a baltimore-i rendszer is, amelynek köszönhetően a rabok, a fogházban töltött idő alatt munkájukkal megkeresett pénz egy részét kiszabadulásuk napján megkapták. Gyulán e rendszer sajátosságait sajátították el. Több világutazónk örökítette meg későbbi munkáiban a külföldön látott büntetési

³1913. évi XXI. törvénycikk a közveszélyes munkakerülőkről. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=7217>

⁴MEZEY BARNA: *A középkori tömlőctől a modern büntetés-végrehajtási intézetekig*. Jogtörténeti értekezések 22. Bp., 1998. 15–18.

⁵PULSZKY ÁGOST és TAUFFER EMIL: *A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása, különös tekintettel Magyarországra*. Pest, 1867. 73–129.

⁶EÖTVÖS JÓZSEF és MÓRICZ LUKÁCS: *Die Verbesserung der Gäfengnisse*. Pest, 1842. 125.

⁷Uo. 130.

⁸EÖTVÖS JÓZSEF: *Vélemény a fogházjavítás ügyében*. Pest, 1838. 20–26.

rendszereket. Így tett Szemere Bertalan is, aki könyvében úgy vélekedik, hogy tökéletesen megvalósított poenitentiaris-rendszerű fegyházat csak Glasgowban látott, Londonban, Franciaországban és Svájcban mindenhol az auborn-i szisztéma uralkodott.⁹

A dolgházak létrehozása Magyarországon

Az 1800-as évek első évtizedei Európában a polgárosodás és a kapitalizmus erősödésének jegyében teltek el. Hazánk ezekből nem sokat valósíthatott meg, hiszen ekkor a nagybirtok töretlen erejű hatalma jellemezte. Az ipar másodlagos szerepet töltött be a gazdaság életében, fő bevételi forrás még mindig a mezőgazdaság volt. Magyarország a napóleoni háborúkat szerencsésen ki tudta használni, hiszen a gabona- és gyapjúkonjunktúránk exportja jelentősen emelkedett. Ezért is volt akkora törés az uradalmaknak a háború vége, mert a külföldi kereslet csökkenése magával hozta a válságot, amely nem csak a rendi nagybirtokrendszert, hanem az egész nemesi társadalmat magával rántotta. Az uradalmak tőkebefektetés híján, a jobbágyföldek egy nagyobb részének majorsági kezelésbe vonásával, a robotterhek további növelésével akartak versenyképesebb termelést folytatni. A telküktől megfosztott jobbágyok teljes létbizonytalanságba jutottak. A földjeiket és ezzel munkájukat is elvesztett, megélhetés nélküli elemek a túlélés, és az éhhalál elkerülése érdekében kénytelenek voltak megsérteni a magántulajdon szentségét. Már a korábbi években is gyakoriak voltak a lopások és a rablások, de most soha nem látott méreteket öltöttek. Ennek csökkentése érdekében a nemesség újabb szabályokat hozott, amiben a statáriális bíraskodás kapott fő szerepet. A jobbágyság 1831-ben nemzetiségi ellentéteket is felvillantó jobbágyfelkeléssel reagált a helyzetére. A hazai uralkodó osztály a parasztmegmozdulásoktól való félelmében fordult a reformok irányába. A gazdasági és társadalmi élet minden területén változás következett be, vagy legalábbis halvány kezdeményezés történt a változás irányába. Sor került a hazai büntetőeljárás, bíraskodás, és a velük kapcsolatos börtönügy megjavítására.¹⁰ Széchenyi 1833-ban megjelenő Stádium című művében 12 pontban foglalta össze gondolatait, Kossuth Lajos általános büntetőjogi reformot követelt, kitérve a politikai bűncselekményekre vonatkozó jogszabályok újrafarmálására. Deák Ferenc elnökletével egy bizottságot hoztak létre, amelyben Pulszky Ferenc, Szalay László, Klauzál Gábor, Szemere Bertalan – és még sokan mások – a büntettekről és a büntetésekről szóló anyagi jogi törvényjavaslatot készítettek el. A halálbüntetést és a testi büntetéseket valamennyi bűncselekményre megszüntették, a szabadságvesztés-büntetés kapott központi szerepet. Mittermaier

⁹SZEMERE BERTALAN: *Utazás külföldön. I-II. k.* Pest, 1845. I. k. 257–262., II. k. 149–150.

¹⁰*Börtönügyi viszonyaink reformjához.* Felolvastatott a Magyar Jogászegyletnek 1887. évi november hó 26-án tartott teljesülésében. 3–12.

heidelbergi professzor a kor legeredetibb és legbátrabb törvényhozási kísérletének tartotta.¹¹

Az uradalmi, vármegyei tömlöcökben évekig raboskodtak az odakerültek, amíg az ügyük tárgyalásra került. A börtönök nyomorúságos körülményei (nyirkos-dohos cellák), valamint a tömeges összezárás miatt gyakran törtek ki járványok, amelyek súlyos pusztítást végeztek nem csak a börtönökben, hanem akár az egész városban is.¹² Végleges megoldást az 1840. évi országgyűlés hozott. Országos választmány került kiküldésre a büntető és javító rendszer kidolgozása érdekében.¹³ A haladó középnemesség lelkes híve és szószólója volt a büntetőeljárás és börtönök reformjának. Az ő munkáiban fedezhetjük fel először a dologházak létesítésének komoly gondolatát. A dologházakat a modern polgári elvek szerint működő fegyintézetnek,¹⁴ a börtönök elengedhetetlen tartozékának tekintették, ahol a rabok ipari jellegű munkára kényszerítésének megszervezett formája valósul meg.¹⁵ Fényes Elek – a magyar statisztika nagy alakja – is a dologházak létrehozását sürgette. Néhány kísérlet történt már az 1820-as években több vármegyében is, azonban az újítások nem a börtönviszonyok borzalmainak javításában nyertek teret, hanem műhelyek felállításában, s ott dolgoztatták meg embertelen módon a foglyokat. A fő érv nem más volt, mint az, hogy ez a kegyetlen munka a rabok erkölcsének megjavításáért történik. Ez történt Arad megyében 1821-től és ennek példájára hozták létre 1837-ben Gyula városában is.

Fentebb már láthattuk, hogy az 1840-es országgyűlésen került sor bizottság megalakítására a büntetőrendszer javítása céljából. A bizottság az összegyűjtött vélemények és statisztikai adatok alapján, részletes törvényjavaslatot készített. E javaslat részletesen kitért a dologházak és börtönök kérdésére. Szükségesnek tekintették, hogy a rabok valamilyen mesterséget sajátítsanak el, valamint azt, hogy a kiszabadulók keresetük 1/5 részét a börtönt elhagyva megkaphassák. A rabok munkaerejét és élelmezését tökécs bérlőknek szándékoztak kiadni. Megszabták ezen kívül a börtönök és dologházak szervezeti felépítését és igazgatásának rendjét is.¹⁶ A dologházak a hazai gazdaságtörténetben nem játszottak különösebb szerepet, magyarországi funkciójuk főleg az volt, hogy az ingyenes munkaerőt kihasználva, a nemkívánatos, nincstelen elemeket szemmel tartásuk.¹⁷

¹¹GÖRGÉNYI ILONA–GULA JÓZSEF–HORVÁTH TIBOR–JACSÓ JUDIT–LÉVAY MIKLÓS–SÁNTA FERENC–VÁRADÍ ERIKA: i. m., 2012. 305.

¹²„Egy ilyen szerencsétlenség történt 1557-ben Oxfordban a fekete assisokkal, amikor a rablóktól elterjedt ragály következtében mindenki, aki az ülésen jelen volt, a bírák, a tanúk, és a hallgatók ugyan azon betegségben haltak meg.” BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF és MÓRICZ LUKÁCS: i. m., 103.

¹³1840. évi V. törvénycikk. A büntető- s javító-rendszer kidolgozására országos választmány küldetik ki.

¹⁴Pest város fogházai. Jogtudományi Közlöny 1868/18. sz. 127–128.

¹⁵SZABÓ FERENC: *Dologház Gyulán 1837–1846. Békés megye helységeinek utcanévei a múlt század közepén.* Gyula, 1961. 5.

¹⁶FAYER LÁSZLÓ: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye. II. k. Bp., 1898. 349.*

¹⁷MÉREI GYULA–SPIRA GYÖRGY: *Magyarország története a feudalizmusról a kapitalizmusra való átmenet korszakában.* Bp., 1957. 230.

A hazai viszonyok elmaradottságát mutatja, hogy kereskedők és ipari vállalkozók hiányában, a megyék kénytelenek voltak részvénytársaságszerűen vagy házipénztárból felállítani a dologházakat.¹⁸ Nem elkerülendő szempont a szakmaszerzés a dologházban való tartózkodás ideje alatt, amelyeknek – még ha kis mértékben is – részük volt a kor szakmunkáshiányának pótlásában. Szervezetük nagy általánosságban elérte a manufaktúrák szintjét, így a munkaerő-kiképzés a kisműhelyeknél magasabb színvonalon valósult meg. A dologházak technikája elmaradott volt ugyan, de az, hogy nagyobb mennyiségben, azonos minőségben, valamint egyszerre tudtak szállítani, igen versenyképes tulajdonságnak számított. A bomlásban lévő céhrendszer további meggyengüléséhez ilyen tekintetben a dologházak is hozzájárultak, hiszen a céhtagok közötti versenybe hivatalos támogatással szóltak bele.¹⁹ A dologházak legtöbbször olyan iparágat üzettek – mint a szövés, fonás, posztókészítés – amelyek könnyen elsajátíthatóak voltak, és ami még inkább lényeges elem, hogy a részmunkák külön elvégzésére is lehetőség volt.²⁰ Általában ezek a munkák kevés technikai felszerelést kívántak és minimális anyagi befektetésre volt szükség.

A gyulai dologház felállításának társadalmi háttere

Az egész országban jellemző földesúri kizsákmányolás, a kisajátítások Békés vármegyében is súlyos problémákat eredményeztek. A rendiség válságának nyomai itt is jelentősen megmutatkoztak. Legkiválóbb példa, hogy 1835-ben Szarvason, 1837-ben Orosházán jobbágyfelkelések törtek ki.²¹ Az elszegényedéseket, – amelyeknek egyenes következményei a tettekben megnyilvánuló elégedetlenségek – számszerű adatokkal támasztom alá²²:

1772	1828	1848 (a két réteg együttesen)
házas: 26666	házas: 9175	15268
háztalan: 1051	háztalan: 1915	

1846-ban a lakosság 46%-a már a zsellérek rétegébe tartozott.²³ A rohamos elszegényedés miatt a bűnesetek száma az egekbe szökött, megtelt a megyeháza és a gyulai uradalom börtöne is.

¹⁸VAJNA KÁROLY: *Régi hazai büntetések. I. k.* Bp., 1906. 330–331.

¹⁹SZABÓ FERENC: i. m., 9.

²⁰DANKÓ JÁNOS: *Fogházi dolgozó Intézet, Aradvármegyében.* Tudományos Gyűjtemény. 1831. XV. évf. III. k. 77.

²¹SCHERER FERENC: *Békés vármegye társadalma 1695–1848.* Gyula, 1941. 40–42.

²²KOVACSICS JÓZSEF: *A történeti statisztika forrásai,* Bp., 1957. 7/a–d 8/a táblák.

²³FÉNYES ELEK: *Magyarország leírása I. rész.* Pest, 1847. 48–49.

A mellékelt táblázat a börtönök túlsúfoltságáról, valamint a magántulajdon megsértését érintő bűncselekményekről ad eligazítást.²⁴

Év	Rabok száma	Elítéltek száma	Magántulajdon megsértése miatt elítelt	1/2 év	1/2-1 év	1-3	3–
1831	144	77	48	68	3	4	2
1832	124	67	49	42	11	12	2
1833	174	88	65	73	5	8	2
1834	180	95	79	77	9	9	-
1835	128	71	50	56	3	10	2
1836	186	111	86	71	11	29	-
1837	121	79	63	60	9	9	1
1838	107	62	49	48	10	4	-
1839	129	79	44	54	13	12	-
1840	137	91	71	76	7	8	-

Megfigyelhetjük, hogy milyen nagy a vádemelések száma főleg 1837-ben (ekkor kezdi működését a fogház). Az elítéltek magas száma nagyban összefügg a fentebb említett parasztmegmozdulásokkal. Láthatjuk, hogy 1837-ben 79 elítelt közül 63 a magántulajdon megsértése miatt került a vádlottak padjára. Őket főleg ló-marha-juh-sértés lopáson kapták rajta. Itt fontosnak tartom megjegyezni, hogy bár a kor emberei szerint, a bűncselekmények elkövetése az erkölcsi romlottság ékes bizonyítékai, az indokok nem az erkölcsre, hanem a nincstelenségre vezethetőek vissza.

A fogságban lévők ellátása, a ruházatuk biztosítása a vármegye feladata volt. A kiszabadultakon próbálták behajtani a benttartózkodás költségeit, azonban nagyon ritkán jártak sikerrel, hiszen a bezárást kiváltó ok is a pénztelenség volt.²⁵ A rabtartási összeg rabonként elérte a 40-80 Forintot.²⁶

1836-ban addig soha nem látott méreteket öltött a rabok száma a megyei börtönben, elérte 186 főt. Minden költséget (az étellemezés, ruházkodás, ellátás) a

²⁴FAYER LÁSZLÓ: i. m., 100–219., SZABÓ FERENC: i. m., 11.

²⁵SZABÓ FERENC: i. m., 12.

²⁶Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára (továbbiakban MNL BeML). IV. A. 1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 79. k. 687/1842.

megye állt. Ilyen létszámnál – és a korszak amúgy is gyenge gazdasági helyzete miatt –, változtatásokra volt szükség. Így 1836. október 27-én a megyei közgyűlés a dologház felállítását mellett döntött.

A gyulai dologház felállítása

A megye olyan kivételes helyzetben volt, hogy csak minimális plusz költségre volt szükséges a terv megvalósításához, hiszen a meglévő börtön két termét alakították át munkateremmé. A közgyűlési határozat szerint 1837 elején indult meg a dolgoztatás a gyulai fogház keretei között, mégpedig úgy, hogy két ideiglenesen kialakított helyiségben zsákvásznat kezdtek szőni a rabok. A kor elképzelései szerint, a javulás első lépcsőfoka, hogy az elítéltek megszabaduljanak minden betyárságot jelképező viselettől. A zsíros haj, a perge bajusz lenyírásra kerültek, valamint a foglyok lábait időnként megmosták.²⁷

A gyulai rabdolgoztató intézet működési elvét, a rabmunkát, a munkaszervezést és ezen kívül szinte minden egyebet az aradi dologház mintájára oldott meg. Küldöttséget indítottak Aradra, ami azt a feladatot kapta, hogy tanuljon, feljegyzéseket készítsen, kérjen tanácsot, hiszen az 1821-től működő aradi dologházat a régió legjobban működő, legtöbb bevételi forrást termelő intézményeként tartották számon. Aradon szintén a börtön egy részét alakították át munkateremmé, technikai felszereltsége és munkaszervezése szempontjából manufaktúrának tekinthető. A hazatérő bizottsági tagok vérszemet kapva az Aradon látott bevételi összegtől, szabad kezet adott a gyulai dologháznak, a hasonló anyagiak reményében.

1837. május 23-ig a rabok már 228 zsákot készítettek el, amit a megye árverés útján el is adott.²⁸ A foglyok egy része továbbra is tisztogatási, útjavítási munkát végzett. A megcélzott hasznot csak az embertelen túlhajszolás hozta meg, amelynek egyenes következményei a súlyos egészségromlások voltak.

1837-ben konkrét javaslattal fordult a megyei közgyűléshez: a foglyok napi másfél fontos kenyéradagját – ez nagyjából 0,68 kg – emeljék fel fél fonttal, a heti kétszeri hús mellé zöldséget és tésztát is főzzenek számukra, valamint saját pénzüken hetente legalább egy alkalommal savanyúkáposztát is vehessenek a skorbut (vitaminum antiscorbuti) ellen.²⁹ A rabok rendszeresen éltek ezzel a lehetőséggel, ami azt mutatja, hogy egészségügyi állapotuk borzalmi felülkerekedtek az anyagi helyzetükön. A közgyűlés elfogadta a javaslatot, valamint támogatását adta arra, hogy a szövőszéknél dolgozók az élelemjavításon túl, juttatást is kapjanak.³⁰

²⁷Uo. 74. k. 487/1837.

²⁸Uo. 74. k. 1204/1837.

²⁹MNL BeML IV. A. 2/b. Békés vármegye közgyűlési ügydarabok, 296/1845.

³⁰MNL BeML IV. A.1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 74. k. 2532/1837.

1840-ben a dologházban átalakítások történtek. Háromra emelkedett a szövőszékek száma, így körülöttük már öt rabtakács dolgozhatott.³¹ A bővítéssel, még több megrendelés született, ami a rabok további dolgoztatásával állt egyenes arányban. A levéltárban több orvosi vélemény található, amely felvázolja a rabok siralmas életkörülményeit.³² A dolgozó rabok munkakörülményei borzalmasak, gőzzel és pozdorjaporral teli szobában munkálkodnak egész nap, aminek következményeként egyre több a tüdőbajos, mirigydaganatos, rendkívül súlyosan beteg ember. A börtönviszonyokat tanulmányozó küldöttség jelentése szerint, kiáradt a vízvezető – a csatornatisztítási munkákat megelőzően – és a rabok fekvőhelyeit, ruháit és egyéb holmijait is elárasztotta.³³ Kénytelen volt a megyei közgyűlés elrendelni a csatorna rendbetételét, valamint az elhallgattatások érdekében deszkapriccsot hozattak a rabok számára, hiszen eddig a nedves földön voltak kénytelenek feküdni. A fürdőkád gondolatát már csírájában elfojtották, hiszen nagyobb költséggel járt volna, ha a rabok fürdési lehetőséget is kapnak. Haladásnak számít, hogy 1845-ben naponta 1-1 óra sétára jogosították a bent lévő bűnözőket.³⁴

A gyulai fogház fő tevékenysége a zsákvászonszövés volt. A 1842-re már 20-25 rab dolgozott a szövőszékek körül. A betanításuk érdekében a közgyűlés takácsmestereket alkalmazott, azonban ezt egy pár év után megszüntették, mivel a több éve ott raboskodó és dolgozó rab már sikeresen elsajátította a mesterség „csínját-bínját”, így felesleges kiadásnak számított a takácsmesterek további alkalmazása.

A munka megszervezése és az együttdolgoztatás azt mutatja, hogy a dologház egy egyszerűbb fokot képviselő manufaktúrának tekinthető. Munkaidő tekintetében – az aradival ellentétben, ahol napi 11 óra kötött munkaidő volt –, Gyulán semmiféle kötöttség nem volt, hajnaltól késő estig folyt a munka. A dologház tiszta jövedelme átlagban havi 35-45 Forint körülire tehető, a rabok ételmezésére fordított összeg levonása után.³⁵ Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy bármennyire is áldozatvállalásról beszélt a vármegye, alapjában véve igen jelentős bevételhez jutott a házipénztár a dologház révén.

Látnunk kell, hogy a dologháznak a céhipar bomlasztásában különösebb szerepe nem volt. Ez azzal igazolható, hogy csupán a zsákvászony termelésére vállakoztak, és semmiféle nyoma nincs annak, hogy a hasonló mesterséget űző céhmesterek tiltakoztak volna az olcsó nagy mennyiségben előállító rabok munkái ellen.³⁶ A kiszabadultak szakmával a kezükben hagyták el a fogház falait, mégis a polgárosító hatása a dologház intézményének igen minimális. Végeredményében láthatjuk, hogy a nemesi vármegye kisméretű, de önálló ipari vállalkozása volt a házipénztár gondjainak enyhítésére.³⁷ A kitűzött célt, miszerint a börtönbe került elégedetlenek

³¹Uo. 77. k. 2102/1841.

³²MNL BeML IV. A. 2/b. Békés vármegye közgyűlési ügydarabok, 301/1845.

³³MNL BeML IV. A. 1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 78. k. 325/1842.

³⁴Uo. 81. k. 1704/1845.

³⁵Uo. 78. k. 598/1842.

³⁶SCHERER FERENC: i. m., 25.

³⁷SZABÓ FERENC: i. m., 22.

ellenállását megtörjék a kényszermunka útján, a dologház tökéletesen és jövedelmezően megoldotta.

Ha összehasonlítást végzünk – például Csanád és Csongrád megyék dologházaival – láthatjuk, hogy az ország más hasonló intézményeivel szemben, a viharsarki intézet azért is kap kiemelkedő szerepet, mert míg máshol általános kísérletezgetésekbe fogtak, addig itt 10 éven át rendszeres és jól szervezett munka folyt. A szegvári dologház volt a kevesek egyike, amelynek a történeti irodalomban nagyobb szerep jutott,³⁸ de a gyulai intézmény sokkal jelentősebb volt nála.

A dologház megszűnése

Az alispán 1846-ban felhívta a figyelmet arra, hogy soha nem látott mértékben növekszik a rabok száma a börtönökben. A jelentés idején 155 lakó tudhatta „otthonának” a tömlöcöt. A magántulajdon védelmének érdekében külön bizottság jött létre, amely a börtön befogadóképességének növelésére nyújtott be javaslatot.³⁹ Ennek érdekében a fonóház területét a felére csökkentették, mert így harminccal több rabot tudtak elhelyezni. Ez az intézkedés vetett véget tulajdonképpen a dologháznak. A dologház felszerelése árverés útján eladásra kerültek.⁴⁰ 1846-ben végleg bezárta kapuit a gyulai dologház. Sem akkor, sem később nem alakult és lépett újra működésbe.

Összegző gondolatok

A dologházak a társadalmi átmenet, a formálódó korai kapitalizmus intézményei. Olyan országokban jöttek létre, amelyekben új gazdasági rend volt átalakulóban, ahol új integrációs erők léptek működésbe.⁴¹ Ilyen volt Magyarország is. Mária Terézia 1772-ben Szempcen állított fel dologházat először, majd a 20. századig az intézmények száma folyamatosan növekedett.

A dologház Amerikából indult, majd sikerének köszönhetően teret hódított Európában is. Különböző megvalósulásokat láthatunk, de a legelterjedtebb az auborn-i nevezetű rendszer. Ezt a megoldást választotta Nyugat-Európa és ezt követte Magyarország is. A dologházak a vegyes büntetési elméleteknek megfelelően, – elméletben – generális és speciális prevencióssal jellemezhetők. A körülmények, az ellátás és a munka brutalitása remek elrettentő példává vált az elkövetők előtt. Az ott tartózkodás sanyarúsága olyan tapasztalatokkal „gazdagította” a rabokat, hogy nem szívesen tértek vissza. Történt mindez elméletben, hiszen a kor körülményeit figyelembe véve, nem az erkölcsi nézetek

³⁸ZSILINSZKY MIHÁLY: *Csongrád vármegye története III. k.* Bp., 1900. 103–104.

³⁹MNL BeML IV. A.1/a. Közgyűlési jegyzőkönyvek. 82. k. 5/1846.

⁴⁰PALUGYAI IMRE: *Békés- Csanád, Csongrád és Honth megyék leírása.* Pest, 1855. 105.

⁴¹ULICKA LÁSZLÓ: *A munka mint büntetés.* Esély. Társadalom- és szociálpolitikai folyóirat. 1997/3. 86–91.

okozták a problémát, hanem az anyagi helyzet. Így a dologház egy tökéletes problémamegoldás volt, amely a gyakorlatban ilyen formában nem működött, viszont olyan alapként szolgált, ami a modern büntetés-végrehajtás alapköveinek felel meg.

A dologházak fejlesztették – mégha csekély mértékben is – az ipart, hozzájárultak a korszak szakmunkáshiányának pótlásában. A cél az ingyenmunka kihasználása mellett – a kor nézete szerint – az erkölcsjavítás volt. A tartási, valamint a dolgoztatási körülmények következményeként kialakult egészségromlás azonban árnyékot vet az alapvetően jó elven működő intézményekre. Gyula városát, még ha rövid ideig is, de a dologház segítette anyagilag, fejlesztette iparát és kereskedelmét. A dologház fennállása alatt olyan ismereteket szerzett a megye, amely miatt egy jól működő börtönt sikerült létrehozniuk, ami a mai napig áll, és fogadja „vendégeit.”